

УДК 81'33:32.019.5+101

**Тарнавська А., Купрій Т.**МОВА ВИБОРІВ:  
ФІЛОСОФСЬКО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

*У статті розглянуто проблему мовного дискурсу під час виборчих кампаній як багатогранного лінгвального явища з точки зору когнітивної соціальної філософії та комунікативної лінгвістики. Досліджено, що під час виборів політичні актори застосовують різні методи і технології мовленнєвої комунікації з електоратом. Встановлено найефективніші засоби впливу та маніпулювання за допомогою вербальної і невербальної комунікації.*

**Ключові слова:** мова, маніпулювання, вплив, вибори, засоби масової інформації, політичний суб'єкт.

Глобалізаційні суспільні процеси, розвиток засобів масової комунікації, суспільно-економічний розвиток стали каталізаторами виникнення потреби у нових засобах спілкування з використанням не тільки логіки аргументування, а й застосування психологічного та емоційного впливу на глядача і слухача. Як свідчить практика, мова служить не тільки засобом передачі інформації, а й впливає на співрозмовника, регулюючи цим його особистісні стосунки, ментальний стан та поведінку. Саме тому питання мовленнєвої взаємодії всіх суб'єктів комунікативного простору стало міждисциплінарним об'єктом досліджень у науковому світі.

У результаті інтернаціоналізації комунікації в сучасному політичному просторі проблеми вивчення вербального і невербального впливу на масову свідомість висувуються на передній план. Однією зі сфер, в якій маніпулятивна дія є невід'ємним складником її існування, є вибори. Виборчий дискурс дає змогу простежити механізми

впливу на масову свідомість, виявити стратегії та тактики мовленнєвої маніпуляції, дослідити мовні засоби їх реалізації.

Особлива увага у мові приділяється не її теоретичному та пізнавальному змісту, а ставленню до практичних аспектів життя. Змалювання підходів до виникнення мови часто подається спрощено, інколи відбувається фактичне ігнорування філософської розробки проблеми, хоча вона налічує понад два тисячоліття. На сьогодні пріоритетного завдання набуває потреба окреслення кола питань загального порядку, без відповіді на які не можлива побудова теорії походження мови. Від ступеня володіння виборчими технологіями або засобами політичної реклами залежить, якими будуть наслідки виборів. В Україні політичні комунікації тільки в останнє десятиліття посіли належне місце в житті політикуму, а їх вивчення стало одним із основних напрямів розвитку політичної науки.

**Мета** дослідження — розкрити пізнавальні детермінанти функціонування мовних конструкцій у виборчих кампаніях. Відтак огляд ключових складових мовного пізнавального процесу, котрі об'єднують мову, мовлення, інформацію, маніпуляцію і їх філософські та лінгвістичні аспекти, презентує дослідницькі завдання наукової розвідки.

Різним аспектам питання застосування мовно-інформаційних конструкцій присвячені праці корифеїв філософської думки (Аристотеля, Ф. Ніцше, Х. Крюгера, Г. Ноймана, М. Хайдеггера, П. Рікера та ін.) та сучасних зарубіжних дослідників (Т.А. ван Дейка<sup>484</sup>, Б. Мілло, Р. Барта, Д. Болінджера, Г. Кресса, Р. Ходжа, Е. Лассана, Р. Дентона, Ф. Уебстера, Е. Бадера, Б. Ховленда, Е. Семпсон, М. Спілмена, Л. Блакара та ін.). Слід зазначити, що переважна більшість сучасних дослідників акцентує увагу на комплексному сприйнятті цього явища громадськістю як у країнах з нерозвинутими формами демократії, так і в державах з усталеними демократичними традиціями.

Значний внесок у розробку проблеми особливостей мовного функціонування і його впливу на свідомість та поведінку суспільства здійснили російські та українські дослідники, а саме: А. Баранов,

---

<sup>484</sup> Дейк Т.А. ван Язык, познание, коммуникация / Т.А. ван Дейк. — Б. : БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. — 308 с.

О. Румянцев, Г. Почепцов, В. Бебик, С. Кара-Мурза<sup>485</sup>, І. Рогозіна, Б. Базилев, І. Поліщук<sup>486</sup>, О. Сисун, А. Стриженко, А. Денисова<sup>487</sup>, О. Шавардова та ін. На сьогодні в галузі вітчизняної політичної науки існують також дисертаційні дослідження, які розкривають специфіку феномену політичного мовного маніпулювання (В. Петренко) та окремі аспекти цієї проблеми (М. Дем'яненко<sup>488</sup>, О. Прасюк).

Справжнє красномовство не потребує галасу, щоб скликати народ та підтримувати порядок. Спілкування передбачає не тільки і не стільки передачу емоційних станів, скільки повідомлення даних. Зміст інформації передається за допомогою мови, тобто вербальних (словесних) або невербальних засобів. Людина, професія якої пов'язана з постійним виголошенням промов, читанням лекцій, доповідей, просто не можлива без ґрунтовних знань принципів і правил мистецтва комунікації. Публічна мова може розглядатися як своєрідний твір мистецтва, який впливає одночасно і на почуття, і на свідомість.

Як зауважував ще Г. Лебон: «Могутність слів тісно пов'язана з образами, які вони викликають, і абсолютно не залежить від їх реального змісту».<sup>489</sup> Такі поняття, як демократія, соціалізм, рівність, свобода тощо, безперечно, мають магічну силу, наче в них дійсно приховане вирішення всіх проблем. Вони утворюють синтез усіх несвідомих бажань, надій і нашаровуються одне на одного. Відбувається семантичне перенесення, внаслідок чого ототожнюються різні насправді об'єкти: уряд — держава, народ — влада, батьківщина — держава, державний — рідний тощо, що дає можливість по-різному їх інтерпретувати. Тлумачення значень мовних знаків зазвичай підконтрольне панівним групам, тому у суспільстві

---

<sup>485</sup> Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием : учеб. пособ. / С. Кара-Мурза. — К. : Ориенти, 2003. — 500 с.

<sup>486</sup> Поліщук І.О. Маніпулятивний потенціал сучасних виборчих технологій / І.О. Поліщук // Вісник Нац. ун-ту «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — 2013. — № 3 (17). — С. 111–121.

<sup>487</sup> Денисова А.Ю. Чорний PR. Український досвід на прикладі парламентських виборів 2012 / А.Ю. Денисова // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. — 2013. — Вип. 6 (І). — С. 14–18.

<sup>488</sup> Дем'яненко М.М. Морально-етичний аспект популізму / М.М. Дем'яненко // Парадигма пізнання: Гуманітарні питання. — 2015. — № 3 (6). — С. 48–49.

<sup>489</sup> Лебон Г. Психология народов и масс / Г. Лебон. — СПб. : Макет, 1995. — С. 43.

точиться постійна боротьба за право «володіння» знаками й символами як знаряддями впливу на маси.

У політичній комунікації, кожен індивідуальний акт висловлювання містить деякий суб'єктивно-оцінний момент, який характеризується також і навмисним вибором засобів вираження, прогнозування прагматичного (практичного) ефекту висловлювання. Тому дослідження мови в ракурсі її використання у політичній сфері ґрунтується на вивченні закономірностей застосування суб'єктами політики мовних засобів у зв'язку зі своїми мотивами, цілями, політичною позицією та світоглядом.<sup>490</sup> На сьогодні майже кожний політичний суб'єкт (політична партія, організація, лідер) прагне до того, щоб виробити власну ідеологічно орієнтовану форму мовного спілкування, тобто комунікації, яка є своєрідним системоутворювальним чинником, що забезпечує зв'язок між владою і суспільством. Мова в цьому аспекті відіграватиме найважливішу стратегічну роль, оскільки існуватиме політична система і політична конкуренція. І завдяки мові політична комунікація стає одним із важливих факторів консолідації суспільства, високого рівня легітимності політичних інститутів, узгодження політичних інтересів, суспільно-політичних конфліктів, відкритого діалогу влади й суспільства й, як наслідок, — стабільності політичної системи. Таким чином, мова може бути зрозуміла і здійснена як боротьба, причому боротьба й перемога складають головну мету спілкування.

В умовах жорсткої інформаційної та психологічної боротьби за виборця переможе той, хто зможе нав'язати свою «картину світу», свою оригінальну концепцію міфологізованої реальності цільовій аудиторії. Політичний міф у такий спосіб покликаний упорядкувати політичну реальність й постає як засіб інтерпретації дійсності. Його використовують для реалізації конкретних політичних завдань: боротьби за владу, легітимізації влади, здійснення політичного панування або панування політичної ідеології. На думку українського філолога Г. Почепцова, політичний міф — це універсальна конструкція, яку завжди можна наповнити конкретним політичним змістом<sup>491</sup>.

<sup>490</sup> *Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. — Изд. 3-е, стереотипное. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — С. 44.*

<sup>491</sup> *Почепцов Г.Г. Имиджология / Г.Г. Почепцов. — К. : Ваклер, 2001. — С. 68.*

В основі будь-якої комунікативної діяльності лежить інтенція — «превербальний осмислений намір мовця», яка впливає на вибір мовних засобів під час побудови висловлювань (лексичний рівень), на стриктуру фраз (синтаксичний рівень), а також напрям реалізації задуму (стратегічний рівень). Загальновідомо, що концептуальна система знаків політичної мовної комунікації (дискурсу) організована по лінії архаїчного архетипного протистояння «свій — чужий» (у період розпаду політичних пристрастей навіть «друг — ворог»). В американському політичному дискурсі часто повторюється комплекс міфологічних мотивів, розкритий за допомогою мовних конструкцій: «таємний ворог» — «міф про ворожу аут-групу, яка готується до руйнівних дій», і «сприймається як “інша”, гомогенна, могутня чи всемогутня, здатна завдати шкоди іншій групі»; «мужній лідер» — «уявлення про визначну роль політичного лідера, який ефективно діє, рятуючи людей від небезпеки», «демонструє мужність, здатність до боротьби»<sup>492</sup>; «наша сила — у єдності», «об'єднані ми вистоїмо») — «віра у те, що група — нація, держава чи партія — досягнуть перемоги лише завдяки праці, жертвовності і підпорядкуванню лідеру». Вибори в Україні та інших країнах наочно демонструють віртуозне створення і використання іміджмейкерами-професіоналами соціального хаосу як передумови зміни політичної влади в будь-якій країні, а маніпулювання як засіб приходу до влади потрібних для них політичних сил і певних лідерів.

Мова як поле здійснення маніпуляції утворює загальне середовище функціонування маніпулятивного впливу — мову (вербальний рівень передачі політичної інформації) та дискурс (динамічна структура змістоутворення мови). Включення маніпулятивних застосувань мовних, поведінкових стереотипів у політичному дискурсі у відповідний контекст дає змогу викликати у людини необхідну реакцію. Поряд з оперуванням інформаційним потоком у межах комунікації маніпулювання знаннями або інформацією передбачає також і маніпулювання змістом інформаційного повідомлення та усім контекстом комунікації. Ця складова враховує усі соціокультурні ознаки середовища, в якому відбувається вплив,

---

<sup>492</sup> Шавардова О.Ю. Політична мова в аспекті політичної комунікації / О.Ю. Шавардова // Политическая культура и политическая идеология. — 2008. — Вип. 91. — С. 159.

а також соціальні, демографічні, ментальні та національні особливості людини<sup>493</sup>.

Феномен мови відіграє особливу роль у політичних маніпуляціях, зокрема під час виборчих перегонів, оскільки мова не здатна виступати суто нейтральним засобом передачі інформації. Мовні маніпулятори використовують «пастки / клітки мови», коли за допомогою останньої можна виділити не лише значущі питання чи вирази, але й очікувані відповіді. Це насамперед відображається у своєрідній «грі» між політичним суб'єктом і виборцем. Основними елементами якої є, з одного боку, необґрунтовані обіцянки, з їх подальшим невиконанням, уникання розумних програм і планів, швидкий темп обговорення важливих проблем, активізація стереотипів тощо. З іншого боку, політична свідомість (як масова, так і індивідуальна), яка часто віддає перевагу емоціям над тверезим розумом і, у свою чергу, є об'єктом політичної комунікативної технології. Кожен кандидат за допомогою прихованого емоційного впливу намагається «вкласти» у свідомість електорату тільки йому вигідні ідеї, погляди, цінності, переконання тощо.

Як свідчить практика, в основі будь-якого маніпулювання лежать неправда й обман, причому не заради благих цілей, а задля користі. Вимагаючи більшої гнучкості в політиці, маніпулювання як спосіб соціального управління має для його суб'єктів певні переваги порівняно з силовими й економічними методами панування. Воно здійснюється непомітно для керованих, не спричиняє прямих жертв і крові та не вимагає великих матеріальних витрат. Суть політичного маніпулювання міститься в його здатності «точково» контролювати соціальні процеси, впливати на параметри, які набагато вищі за саму керуючу інформацію.

Зважаючи на несформованість усталених демократичних принципів в Україні, особливості політичного маніпулювання у виборчих кампаніях відображені в обмеженні електоральної конкуренції, здійсненні контролю правлячою групою над основними інформаційними потоками й політичним фінансуванням; систематичному використанні державного апарату в проведенні виборчих кампаній (адміністративний ресурс); використанні прийомів дезінформації (висування двійників, імітація дій від імені конкурентів, імітація

---

<sup>493</sup> Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. — С. 91.

небажаної підтримки конкурентів, перехоплення гасел опонентів) тощо. Інструментами такого витонченого електорального маніпулювання можуть виступати навіювання соціальних міфів, підтасування фактів, поширення неправди й наклепу, фрагментація інформації та її тенденційне коментування, а також використання спеціальних методів формування ілюзорної свідомості, показ на телебаченні неугодних політиків у непривабливих ракурсах, використання для компрометації супротивників монтажу кадрів, зміна гучності й ритму реклами. Усі ці дії спотворюють реальність. Засобами маніпуляції можуть бути зміст і способи передавання інформації, замовчування, фільтрування фактів, підтасування статистики.

Маніпулятивний вплив здійснюється за допомогою мовних засобів, які в поєднанні з позалінгвальними, певними прийомами організації тексту, структурування та подання інформації застосовуються в суспільно-політичних процесах за посередництвом ЗМІ й становлять маніпулятивні стратегії. Такий процес дав підстави Т.А. ван Дейку стверджувати, що в рекламному дискурсі класична денотативна комунікативна стратегія «хто-що-кому каже» поступово змінюється на «хто-як-кому каже»<sup>494</sup>.

У суспільстві ж перехідного типу маси підсвідомо тяжіють до швидкого вирішення всіх наявних проблем і більш лояльні до політиків, які обіцяють «краще» життя вже сьогодні. У центрі мовно-маніпулятивної ідеології — не економіка, не політика, навіть не суспільство. Її ядро — особистість, насамперед її моральний аспект. Сьогодні складається ситуація, коли в політиків спрацьовує природний владний інстинкт, який допомагає спокусити електорат та підказує, на яких стереотипах можна зіграти, які психологічні важелі впливу використати для мобілізації суспільної підтримки.

Комунікативний простір являє собою внутрішній змістовий план тексту, а комунікативне середовище — власне зовнішнє реальне середовище, у яке занурений текст. Маніпулятивні стратегії функціонують всередині комунікативного простору й полягають в оперуванні інформацією з метою мовленнєвого впливу

---

<sup>494</sup> Дейк Т.А. ван Язык, познание, коммуникация. — С. 35.

на адресата відповідно до інтенцій останнього як джерела цього впливу<sup>495</sup>. Проблема дії мови на людину, її спосіб мислення і поведінку безпосередньо пов'язана із виступами та промовами політичних діячів у засобах масової інформації.

Будь-який оратор стикається з необхідністю правильного розташування, компонування мовних одиниць, тобто всього того, що становить суть та специфіку побудови промови за допомогою політичних афективів: викликають багаті образні асоціації, яскраві сподаги; активізують сильні емоції, провокують бажану реакцію і таким чином мобілізують; забезпечують швидку категоризацію поняття — входження в мовну картину політичного світу; є економним, зрозумілим для мас, ефективним позначенням складних політичних реальій.

Вивчення виступів дають змогу, з одного боку, прогнозувати подальші дії і наміри політика, а з іншого — встановлювати найбільш ефективні способи впливу на слухачів через різні типи конотації. До видів останньої переважно відносять представлення, яке розуміють як суб'єктивні картини дійсності, що залежать від індивідуальних особливостей носія мови (досвіду, віку, наукової підготовки тощо); чуттєві, емоційні компоненти; культурний компонент (залежність семантики знака від культурного середовища індивідуума, світогляду). У політичному дискурсі вирази мають різне інформаційне навантаження і з більшою точністю досягають своєї головної цілі — маніпулювання свідомістю.

Крім політичних промов, детермінантним елементом мови є політичний текст як вербалізована політична інтенція у всіх її проявах — як знакових / символічних (нормативна й акумулятивна діяльність), так і незнакових (тексти-перформативи). Це поняття охоплює тематичний обсяг і стильові особливості, реалізовані в мові, та засоби її політичної активності. Політичний дискурс представлений в особах: хто спілкується та як спілкується. Особа зливається з текстом, але одночасно сама є текстом. Це «нашарування» або змішання змісту породжує новий зміст. У результаті один і той же текст, вимовлений різними особами, «розпадається» на різні тексти: вони

---

<sup>495</sup> Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. — М. : Гнозис, 2000. — С. 143.



інакше декодуються аудиторією, інакше структуруються, класифікуються. Вони дають іншу картину соціальної взаємодії<sup>496</sup>.

Політичним текстам не властива логічна стрункість — у них переважають загальні формулювання, а не конкретні факти. Часто використовуються мовні шаблони й стереотипи. Політична мова також надає перевагу коментуванню, а не інформації. Протиставляючи владу і опозицію, — тих, хто при владі, і тих, хто хоче її здобути, — можна показати на прикладі гасел боротьби справедливості та несправедливості.

Інтерпретуючи політичну артикуляцію тексту (евфемізми, метафори, лозунгові слова, неологізми, okazіоналізми тощо) в його цілісності, не можна обмежуватися суто мовними моментами, інакше суть і мета дискурсу пройдуть непоміченими. Розуміння політичного дискурсу передбачає знання фону, очікувань автора й аудиторії, прихованих мотивів, сюжетних схем і улюблених логічних переходів, що існують у конкретний період.

Маніпулювання суспільною свідомістю за допомогою тексту призводить до того, що ідеологічні конотації певних слів спотворюють їхнє значення. Такі властивості мови, як рухливість семантичної структури слова, багатокomпонентність лексичного та прагматичного значень, наявність пізнавального та комунікативного, об'єктивного і суб'єктивного в значенні, синонімічні й асоціативні зв'язки слів, експресивність, яка створює новизну і неповторність образу, є результатом суб'єктивно-індивідуального підходу адресата до їх використання, заданості цілей і мотивів мовного спілкування, які навмисно і цілеспрямовано використовує пропаганда<sup>497</sup>.

Вивчення закономірностей політичного дискурсу дає змогу виділити такі типи для нього риси, які представлені як опозиційні конструкції:

- 1) ритуальність та інформативність;
- 2) інституціональність і особистісний характер;
- 3) езотеричність і загальнодоступність;

---

<sup>496</sup> Черепанова І. Заговор народа: Как создать сильный политический текст / И. Черепанова. — М. : КСП+, 2002. — С. 203.

<sup>497</sup> Худолій А.О. Політичний дискурс як об'єкт лінгвістичного аналізу / А.О. Худолій // Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Філологічна». — 2014. — № 42. — С. 175.

- 4) редукціонізм (бінарність) та повнота інформації;
- 5) стандартність і експресивність. Експресивність висловлювань передбачає максимальне використання засобів виразності: стилістичних фігур (антитези, інверсії, еліпсиса, порівняння, метафори, метонімії тощо), засобів експресивного синтаксису, трансформації фразеологізмів тощо. Стандартність висловлювань, завдяки загальноживаній лексиці, забезпечує їх доступність широкому колу адресатів;
- 6) діалогічність і монологічність;
- 7) явна та прихована оцінність;
- 8) агресивність і толерантність. У сучасному політичному дискурсі комунікативна агресія проявляється у формі інвективних мовленнєвих актів.

Протидіяти політичному маніпулюванню суспільною свідомістю можливо тільки тоді, коли підвищуватиметься політична культура українського суспільства, буде вдосконалене виборче законодавство, посилений суспільний контроль за виборами. У політичному дискурсі вибір мовних засобів є дуже ефективним інструментом влади не тільки тоді, коли виникають нові соціально-політичні явища, але й тоді, коли є причини для зміни вже існуючих явищ. Тенденція створювати нові слова із позитивним забарвленням характерна для використання мови у сфері політики. Під час маніпулювання має місце особливе мовленнєве формулювання, яке найбільш повно реалізується в політичних міфах та стереотипах, у політичній рекламі та пропаганді, у функціонуванні ЗМІ та публічному мовленні політичних діячів. Воно використовує можливості мови для прихованого (латентного), неусвідомлюваного реципієнтом впливу.

Отже, вивчення питання політичної комунікації як мотивованої послідовності мовленнєвих прийомів у боротьбі за владу в останні роки і до сьогодні має значний науково-практичний інтерес. Розроблення різних аспектів цієї проблеми, враховуючи широке коло джерел, дало можливість не тільки проаналізувати суть понять «політична мова», «мовна маніпуляція», «мовний вплив у виборчій кампанії», а й визначити види, типи та методи маніпулятивних комунікативних технологій, які використовуються під час виборчих кампаній, ознайомити з найвідомішим українським досвідом розробок з проблем мовного виборчого маніпулювання.

*A. Tarnavska, T. Kuprii*

LANGUAGE OF ELECTION:  
PHILOSOPHICAL  
AND COMMUNICATIVE ASPECT

*In the article the problem of linguistic discourse during hustings as many-sided lingual phenomenon is considered from the point of view of cognitive social philosophy and communicative linguistics. It is investigated that during election political actors apply different methods and technology of speech communication to electorate. The most effective facilities of influence and manipulation are set by verbal and un verbal communication.*

**Key words:** *language, manipulation, influence, election, mass media, political subject.*